

George G. Potra

*Titulescu la Londra în 1937**

În serviciul neamului românesc

După 20 de ani de activitate prometeică în slujba României eterne, la 29 august 1936, în urmă cu șapte decenii, Nicolae Titulescu a fost înlăturat din viața politică.

Dușmani ireductibili puternici de la București și de la Berlin, Roma, Belgrad, Varșovia, Budapesta, Sofia – și nu numai – l-au silit să ia calea exilului.

Proscris.

A rămas devotat fără rezerve Țării, înfrângând boala, adversitatea, izolarea politică și fizică, servindu-și Poporul prin Idee și Acțiune.

A încercat să depășească Limitele Posibilului.

După misterioasa sa „boală“ – evocată atunci și mai târziu, în cercuri politice, diplomatice și de presă, ca o încercare de otrăvire întreprinsă de adversari din străinătate – care l-a ținut în pat o vreme mai îndelungată, Nicolae Titulescu și-a reînceput activitatea politică, continuând cu aceeași feroare acțiunea sa de tribun al păcii și colaborării. Confruntat în continuare cu adversități numeroase și diverse, din partea reacțiunii interne și internaționale, depășind obstacolele create prin intrigile și demersurile lui Carol al II-lea, ale primului-ministru Gheorghe Tătărescu, ale altor membri ai Cabinetului, ostili, Nicolae Titulescu a ținut și a reușit să se manifeste activ, încă o perioadă, pe arena vieții internaționale, spărgând cercul anonimului în care vroiau să-l împingă și mențină adversarii săi.

Modul în care a continuat să se manifeste și după demiterea sa, la 29 august 1936, confirmă un Nicolae Titulescu lucid și responsabil, demn și angajat, cu aceeași remarcabilă forță de pătrundere a sensului și conținutului proceselor și evenimentelor internaționale și cu aceeași scânteietoare capacitate de a formula judecăți de mare valoare ideatică și practică în convorbirile cu personalități publice ale vremii sale, în fața cercurilor politice, științifice, diplomatice și ziaristice.

Anul 1937 se impune observației cercetătorilor ca cel mai dinamic și consistent segment temporal al exilului pe care l-a traversat Nicolae Titulescu.

---

* Studiu publicat în „Lumea“, an XIII, nr. 9 (161), 2006, pp. 54–57; nr. 10 (162), 2006, pp. 60–62; nr. 11 (163), 2006, pp. 55–57; în Adrian Năstase, George G. Potra, *Titulescu – Ziditor de mari idealuri*, Fundația Europeană Titulescu, București, 2007, pp. 203–228.

Urmărind programul național de editare a *Operei politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu*, definitivez în prezent, împreună cu colaboratorii mei, în cadrul Fundației Europene Titulescu, un volum masiv (în câteva părți), acoperind perioada 1 ianuarie–31 decembrie 1937, un act de justiție, care restituie specialiștilor, dar și marelui public, pagini de real interes prin problematica și ineditul lor care permit o mai bună înțelegere și, în consecință, o mai corectă evaluare a perioadei, evenimentelor și personalităților epocii, în general, a lui Nicolae Titulescu, în particular, un mare Român, un mare European, un mare Contemporan.

La începutul verii anului 1937, Nicolae Titulescu s-a aflat timp de două săptămâni (2–16 iunie) în Marea Britanie. Revenea într-un cadru familiar. Reprezentase România în capitala Marii Britanii în două rânduri, ca trimis extraordinar și ministru plenipotențiar, în perioadele 16 decembrie 1921–6 iulie 1927 și 1 august 1928–20 octombrie 1932. Acum nu se mai afla la Londra într-o misiune oficială, ci într-o misiune particulară. Desfășurarea vizitei, întâlnirile și convorbirile politice și conferințele publice confirmă că Londra continua să-i acorde lui Nicolae Titulescu profund respect și aleasă prețuire.

Sosirea lui Nicolae Titulescu la Londra – care întreprinsese între 24 aprilie–3 mai 1937 o vizită particulară la Paris, deosebit de densă în contacte politice, cu președintele și primul-ministru, practic cu aproape toți membrii guvernului, cu cele mai reprezentative figuri ale presei franceze și ale presei internaționale din capitala Franței – fusese precedată, doar cu câteva zile înainte, de Savel Rădulescu, un diplomat foarte dotat, cu relații în lumea politico-diplomatică și economico-financiară londoneză, bun cunoscător al limbii engleze, cu misiunea de a pune la punct ultimele amănunte legate de turneul de conferințe al „Patronului“ în Marea Britanie, demers convenit anterior, care nu numai că nu s-a bucurat de cel mai mic concurs al Legației României, ba chiar a întâlnit o atitudine adversă din partea noului titular al misiunii noastre diplomatice de la Londra, Vasile Grigorcea, trimis aici să lichideze moștenirea Titulescu.

Pe malul Tamisei, Nicolae Titulescu a avut întrevederi cu personalități britanice proeminente, printre care cităm: Arthur Neville Chamberlain, prim-ministru al Marii Britanii; Robert Anthony Eden, ministru de Externe; Winston Leonard Spencer Churchill, președintele Comitetului pentru Pace și Apărare; lordul David Lloyd George of Dwyfor, fost prim-ministru; lordul Edgar Algernon Robert Cecil of Chelwood, de mai multe ori ministru; cu deputații Walter Rothschild; Sir Norman Angel; Ernest Brown; Philip Noel Baker; cu Clement Richard Attlee; cu fostul ministru John Robert Clynes; cu Hugh Dalton of Forest Frith, președintele Partidului Laburist; Sir Archibald

Sinclair, președintele Partidului Liberal; Sir Robert Gilbert Vansittart of Denham, subsecretar de stat permanent la Foreign Office; lord Robert Arthur James Cranborne, subsecretar de stat parlamentar la Foreign Office și delegat la Societatea Națiunilor; William George Tyrrell of Avon, fost subsecretar de stat permanent la Foreign Office și, ulterior, ambasador la Paris; Sir Frederick Leith-Ross, prim-consilier economic al Marii Britanii; Reginald Wilding Allen Leeper, directorul Presei și Informațiilor la Foreign Office; cu Katherine Stewart-Murray, ducesă de Athol; Helen Violet Bonham-Carter, baroană Asquith of Yarnbury; cu ambasadorul britanic Sir Malcolm Arnold Roberston; cu istoricul și publicistul Robert William Seton-Watson; cu publiciștii Wickham Steed; Charles Vernon Oldfield Bartlett; E.D. Madge; cu diplomații străini Ivan Mihailovici Maiski, ambasadorul U.R.S.S. la Londra; cu fostul ministru al Greciei în Marea Britanie, Demetrios Caclamanos; cu Jan Masaryk, ministrul Cehoslovaciei la Londra.

A rostit cu această ocazie câteva conferințe, necunoscute integral publicului românesc timp de peste 55 de ani, până când le-am publicat, în limbile engleză și română, în volumul *Pledoarii pentru pace*, apărut în 1996. S-a crezut mult timp fie că textele acestor conferințe s-au pierdut, fie că ele au fost rostite liber și că nu a existat niciun text. Recuperarea și publicarea lor reprezintă un succes indiscutabil, restituind patrimoniului intelectual național piese de rezistență.

La 3 iunie 1937, prezintă în Camera Comunelor – în fața majorității – conferința cunoscută sub titlul *Despre metodele practice de a păstra pacea existentă* și publicată integral pentru prima dată în România sub titlul *Ceea ce dorim noi este să evităm războiul, nu să îl câștigăm a doua oară*.

A doua zi, la 4 iunie 1937, susține la New College al Universității din Oxford, în fața a 50 de profesori, conferința *Situația internațională a Europei* și publicată integral în România sub titlul *Milioane de oameni au murit în Marele Război pentru ca să se poată naște o nouă viață internațională*. La dejunul din același cadru, care a premers conferința, Nicolae Titulescu a luat legătura cu cele mai reprezentative figuri ale Universității din Oxford și ale științei britanice.

La cererea opoziției din Parlamentul britanic, Nicolae Titulescu a vorbit, din nou, la 9 iunie 1937, în fața Camerei Comunelor, în fața a 150 de deputați, reprezentând fracțiunea laburistă, susținând conferința *Orientarea în politica actuală a democrațiilor europene*, publicată integral în România sub titlul *Tăcerea este sinonimă cu moartea. Un cuvânt spus la timp este sinonim cu viața*.

La aceeași dată, 9 iunie 1937, a prezentat la Chatham House (Royal Institute of Foreign Affairs), în fața a 300 de persoane, *Este de dorit reforma*

Pactului Societății Națiunilor? În relatările sau scurtele notații despre acest eveniment, printre participanți găsim numele Lordului Cecil, al Lordului Arnold, al lui Wickham Steed ș.a. Lui Nicolae Titulescu i s-au pus cu această ocazie numeroase întrebări.

La 14 iunie 1937, în timpul sejurului la Londra, Nicolae Titulescu a rostit discursul *Războiul este o calamitate. Ce se poate face pentru a-l preîntâmpina*, prilejuind numeroase întrebări în fața Comitetului pentru Pace și Apărare, prezidat de Winston Leonard Spencer Churchill. Cu această ocazie, la dejunul dat la „Savoy“ de prestigiosul om politic britanic, participă 40 de persoane, printre aceștia Lady Chamberlain, Lord Lloyd, Baron Rothschild, Setton-Watson ș.a.

Știm astăzi cu certitudine că, deși avusese programată o conferință la Universitatea din Cambridge, aceasta a fost anulată. Legația României la Londra informa Centrala de la București că, în aceeași zi în care Nicolae Titulescu urma să-și țină conferința, Negusul era așteptat la Universitatea din Cambridge ca membru de onoare, ceea ce l-a determinat pe diplomatul român să renunțe la ea „spre a nu intra în chestiuni controversate cu Anglia“.

Niciun om politic sau diplomat român nu a realizat în Marea Britanie, niciodată până atunci, și nici după aceea, un program de conferințe atât de dens și în fața unor forumuri atât de prestigioase.

A fost mulțumit Nicolae Titulescu de turneul său în Marea Britanie? Avem toate motivele să credem că da. Era de natura evidenței un succes, care satisfăcea la un nivel superior exigențele diplomatului român. Prin tematica abordată, substanța conferințelor, calitatea asistenței, turneul din Marea Britanie a depășit de departe demersurile din Franța și Cehoslovacia.

Așa fiind, apare drept dubioasă afirmația – care i se atribuie lui Nicolae Titulescu de către fostul atașat de presă al României la Londra – reținută de către Armand Călinescu în *Însemnările politice*, sub data de 15 iunie 1937: „Dimăncescu, atașatul nostru de presă la Londra, îmi spune că a văzut pe Titulescu. Acesta a avut un eșec la Londra. Toate interviurile ce a dat presei au fost oprite la publicare de Cabinetul englez. Titulescu și-a dat atunci seama de situație și i-a spus lui Dimăncescu: «Nu mai însemn nimic în străinătate. Mă voi reface în țară. Mă întorc și-mi exercit mandatul de senator»“.

Însemnarea respectivă comportă câteva comentarii. Este de necrezut că nepublicarea unor interviuri, în cazul în care le-a dat, să-l fi determinat pe Nicolae Titulescu să aibă reacția care i se atribuie.

Aprecierile lui Nicolae Titulescu privind vizita în Marea Britanie impuneau, în mod logic, luarea în considerare a tuturor datelor acesteia, care numai ideea de eșec nu o putea acredita.

Atașatul de presă Dem. Dimăncescu era totuși un personaj minor, căruia este prea puțin probabil ca Nicolae Titulescu să-i fi făcut asemenea confesiuni.

Orgoliul l-ar fi împiedicat pe Nicolae Titulescu să facă asemenea afirmații. În toate demersurile sale de politică internă, multe-puține câte au fost, Nicolae Titulescu a mizat pe și a invocat cartea autorității, prestigiului și audienței de care se bucura în străinătate, singura ce putea avea influență cât de cât asupra lui Carol al II-lea.

Cât privește afirmația lui Dem. Dimăncescu cum că „toate interviurile ce a dat presei au fost oprite la publicare de Cabinetul englez“ o consider nefondată, dacă nu chiar ridicolă. Cu excepția perioadei de război – în care a funcționat cenzura –, nu se cunoaște nicio altă perioadă, indiferent de guvern, în care să se fi impus asemenea rigori severe. Presa britanică s-a manifestat în mod absolut liber, pozițiile în probleme de principiu sau de caz putându-se exprima fără rezerve. Nu văd rațiunea pentru care Nicolae Titulescu ar fi dat – dincolo de conferințele sale – interviuri presei engleze. Nu văd, în niciun fel, ca, în cazul în care totuși le-ar fi dat, și nu am găsit mărturii care să confirme o asemenea situație, Nicolae Titulescu să fi făcut public referiri denigratoare la adresa autorităților românești, care să confrunte autoritățile de la Londra cu o situație delicată, care să le impună intervenția fie prin persuasiune, fie prin constrângere. Cei ce cunosc relația lui Nicolae Titulescu cu presa, cu cea română și cu cea străină, rigoarea care și-o impunea în materie de judecăți și diplomația pe care o practica în exprimare, gândită profund și autocenzurată până la nuanță, refuză de la început eventualitatea ca diplomatul român să-și fi pus interlocutorii în situații delicate.

Turneul lui Nicolae Titulescu în Marea Britanie acoperă perioada 2–14 iunie 1937. Așa fiind, nu putem înțelege cum și-a plasat Armand Călinescu respectiva informație sub data de 15 iunie 1937. Două explicații ar fi posibile: o convorbire telefonică cu Londra sau, mai curând, o antedatată informație, care, de fapt, avea să-i parvină după 15 iunie 1937. Concură la această a doua ipoteză modul în care Armand Călinescu plasează cronologic unele evenimente, așa cum a făcut-o în cazul vizitei la București a lui Milan Hodža, premierul Cehoslovaciei.

În concluzie, am serioase dubii în legătură cu autenticitatea acestei informații. Nu este exclus ca Dem. Dimăncescu să fi vrut să facă plăcere Bucureștilor printr-o asemenea afirmație și informație, după cum nu este exclus ca Armand Călinescu să fi adăugat spuselor lui Dem. Dimăncescu câteva note dezagreabile.

Anton Bibescu – „însărcinat cu supravegherea lui Titulescu“ – a urmărit cu maximă preocupare prezența în Marea Britanie a fostului ministru de Externe al României, conferințele sale publice și întâlnirile sale cu oameni politici, diplomați și ziariști.

Și-a împărtășit cu promptitudine percepțiile sale unor oameni politici din România. Avem toate motivele să credem că în acest sens a făcut prompte informări lui Carol al II-lea, primului-ministru, unor oameni politici, membri ai guvernului, parlamentari, ziariști, celor ce se aflau pe poziții ostile diplomatului român.

Constantin Argetoianu era și el beneficiarul unei asemenea informări. La 22 iunie 1937, el reținea în *Însemnări zilnice* un segment din scrisoarea ce-i fusese adresată de Anton Bibescu: „Călătoria dlui Titulescu la Londra – contrar notelor apărute în «Le Temps» și contrar articolelor apărute în «Universul», *articole redactate de domnul Titulescu însuși* – nu a fost o reușită. // La întrunirile într-un salonaș al Camerei Comunelor erau prezenți dl Winston Churchill și câțiva prieteni pe care și-i făcuse Titulescu la Geneva. Mai erau și câțiva englezi care, neavând teamă de Rusia, lucrează pentru apropierea cu Sovietele. A fost în total un public de vreo 50 de deputați. Au fost amabili precum sunt englezii de obicei. // Dl Titulescu a anunțat tuturor prietenilor săi englezi că va fi ministru de Externe al României înaintea sfârșitului anului. // E inutil de adăugat că obiceiurile engleze cereau ca conferința dlui Titulescu, ținută într-un mic salon al Camerei Comunelor, *să nu fie obiectul unei dări de seamă*. Articolul apărut în «Universul» și care a fost citit și la Londra, *a fost viu criticat, ca o lipsă de tact*. // Un englez, prieten cu Titulescu, mi-a amintit de proverbul nemțesc: // *Fremdenlob klingt, // Freudenslob hinkt, // Eigenlob stinkt*“.¹

Ca și în cazul altor misive expediate în România, Anton Bibescu adăuga și cupuri din ziare și reviste cuprinzând opinii defavorabile sau ostile lui Nicolae Titulescu.

Aprecierile lui Anton Bibescu îmi oferă temeiul unui microcomentariu. Trimis la Paris și la Londra într-o misiune de discreditare și de contracarare a lui Nicolae Titulescu, Anton Bibescu confundă dorințele cu realitățile. Departe de a face o analiză serioasă și obiectivă – utilă dușmanilor lui Nicolae Titulescu – Anton Bibescu minimaliza – spre imediata lor satisfacție – reușitele indiscutabile ale fostului ministru de Externe. „Demonstrația“ sa era un șir de alegații – o întrunire „într-un salonaș al Camerei Comunelor“; prezenți „câțiva prieteni pe care și-i făcuse Titulescu la Geneva“; „câțiva englezi, care neavând teamă de Rusia...“; ecouri considerate a fi „articole redactate de domnul Titulescu însuși“ – contrazise de relatări și aprecieri ale unor martori oculari, ale unor personaje

din lumea diplomatică londoneză, ale unor colaboratori, fie împărtășite în discuții particulare, fie în notații de jurnal, în cazul acestora din urmă ele nefiind în niciun caz suspectate de subiectivismul asociat relațiilor de presă.

Nu se poate da credit unor asemenea afirmații. Sunt sigur că ele erau receptate cu oarecare rezervă. Și cu toate acestea, diseminarea unor asemenea aprecieri – și din acest punct de vedere Anton Bibescu era neobosit – avea efecte în zone ale politicului și ale opiniei publice, născând semne de întrebare privind prestigiul și autoritatea de care se mai bucura Nicolae Titulescu, în marile capitale, în lumea politico-diplomatică. Cei orbiți complet de dușmănie nu supuneau asemenea informații unei analize critice, preluându-le *ad-litteram*, ca având autoritatea martorilor de la fața locului.

După cum este ușor de observat, Anton Bibescu îl ataca pe Nicolae Titulescu pe două planuri: îi discredita acțiunea politico-diplomatică londoneză, pe de o parte, și îi atribuia intenția de a reveni în lunile următoare la conducerea Palatului Sturdza de la București. Față de asemenea afirmații – unele incorecte, amendabile, altele mincinoase de-a dreptul – adeversarii de la București încercau satisfacție în privința unora și îngrijorare în privința altora. Anton Bibescu nu numai că dădea satisfacție sponsorilor bucureșteni ai campaniei anti-Titulescu, dar și căuta să-i mobilizeze în același sens, mai puternic și mai solidar ca oricând, în fața pericolului iminent al revenirii la conducerea Ministerului de Externe.

Există suficiente argumente și probe care acreditează și susțin contrariul.

În varii momente ale turneului în Marea Britanie, Savel Rădulescu, în formule lapidare, confirmă audiența și succesul intervențiilor lui Nicolae Titulescu: „50 de profesori la New College al Universității din Oxford“ (4 iunie); „D. Titulescu foarte mulțumit“ (4 iunie); „150 deputați laburiști în Parlament“ (9 iunie); „300 persoane la Chatham House“ (9 iunie); „Succes“ (9 iunie).

Alexandru Popescu-Necșești, fost subsecretar de stat la Ministerul Instrucțiunii, Cultelor și Artelor, a fost prezent la două conferințe susținute de Nicolae Titulescu în Camera Comunelor, la 3 și 9 iunie 1937. Într-o convorbire avută la 19 iunie cu Mihail Semionovici Ostrovski, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al U.R.S.S. la București, Alexandru Popescu-Necșești aprecia „că ambele expuneri au reprezentat o chemare neîncetată la colaborare între Anglia, Franța și U.R.S.S. pentru salvarea păcii europene și preîntâmpinarea războiului. Expunerile au avut un succes deosebit“.

Personalitate marcantă a corpului diplomatic acreditat la Londra, Ivan Mihailovici Maiski, ambasadorul U.R.S.S. în Marea Britanie, aduce un plus de informații care susțin aprecierea privind impactul prezențelor lui Nicolae Titulescu în mediile politico-diplomatice și universitare britanice.

După întâlnirea avută probabil la 15 iunie 1937 (oricum nu la 16 iunie 1937, cum a notat greșit Ivan Mihailovici Maiski, căci în ziua de 16 iunie 1937, la primele ore, Nicolae Titulescu a părăsit Londra) cu fostul ministru de Externe român cu puțin timp înainte de părăsirea capitalei britanice, diplomatul sovietic consemna: „Titulescu m-a încredințat că propaganda sa a avut un succes neîndoielnic și se pare că e adevărat: cuvintele fostului ministru de Externe mi-au fost apoi confirmate de diferite surse. Printre altele, conferința pe care a ținut-o în Parlament a produs o puternică impresie asupra laburiștilor“.

Notația ministrului U.R.S.S. la Londra îndrituiește afirmația că Nicolae Titulescu nu numai că nu și-a exprimat dezamăgirea sau nemulțumirea în legătură cu turneul de conferințe în Marea Britanie, ci, dimpotrivă, a dat glas satisfacției față de ecoul pe care l-au avut conferințele sale și în legătură cu substanța contactelor politico-diplomatice cu cele mai reprezentative personalități britanice sau străine, aflate pe Insulă la acea vreme.

Ivan Mihailovici Maiski nu s-a mulțumit să înregistreze părerile lui Nicolae Titulescu în acest sens, procedând la verificarea acestor aprecieri, prin apelul la diferite surse ce confirmă evaluările fostului ministru de Externe român.

Informațiile primite de la Londra – de la Ivan Mihailovici Maiski și poate și din alte surse – au fost însușite de Maksim Maksimovici Litvinov, ministrul de Externe al U.R.S.S., care, într-o scrisoare adresată lui Mihail Semionovici Ostrovski, la 13 iunie 1937, afirma: „[Nicolae Titulescu] a plecat, după cum știți, la Londra, unde face expuneri în Parlament și ține cursuri [conferințe – *n.n.* *G.G.P.*] la diferite universități. Din informațiile pe care le avem de la Londra, el susține acolo cu mult succes ideea unei colaborări anglo-franco-sovietice și tună și fulgeră împotriva tuturor celor care-l contrazic“.

Toate gesturile și acțiunile lui Nicolae Titulescu peste hotare au fost urmărite cu maximă atenție și profundă suspiciune de către oficialitățile de la București, care, într-un fel sau altul, au căutat să le împiedice, iar atunci când nu au reușit, le-au prezentat opiniei publice românești – prin ziare obediente – într-un mod denigrator.

Trimișii noștri, ascultând ordinele Bucureștilor, au intervenit și atunci când era vorba doar de intenția unei vizite și atunci când era vorba de o

vizită propriu-zisă. Dacă în primul caz încercau s-o blocheze, să-i reducă dimensiunile și semnificația, în cel de-al doilea caz nu se sfiau să ceară oficialităților din țara unde erau acreditați informații și amănunte care depășeau normele diplomatice general admise, să exprime dorința, lipsită de orice echivoc, de a nu se mai repeta asemenea gesturi.

În aceste circumstanțe, marele cotidian bucureștean „Universul“, condus de prietenul său Stelian Popescu, a înțeles ca, pe calea unui interviu acordat la 25 iunie 1937 – ce trebuie văzut în corelație cu cel publicat la 27 aprilie 1937 – să pună lucrurile la punct. Motivând acest gest, cotidianul bucureștean prefața interviul propriu-zis cu următoarele considerații: „Activitatea dlui Titulescu în străinătate – activitate despre care «Universul» a relatat la timp – a supărat pe unii oameni politici de la noi, iar unele ziare, în afară de atacuri vehemente la adresa fostului ministru de Externe, au publicat tot felul de știri lipsite de temeii. Informațiile noastre ne-au îndreptățit să dezmințim la timp aceste știri și să arătăm, în adevărata ei lumină, valoarea activității desfășurată în interesul țării de d. N. Titulescu. // Spre a pune capăt tuturor insinuărilor și din dorința de a lumina opinia publică românească, în drept să știe tot adevărul, trimisul nostru special la Bratislava a fost însărcinat să comunice dlui Titulescu cele ce s-au scris în unele ziare și să-i ceară un răspuns“.

Referindu-se la comentariile negative apărute în unele ziare românești în legătură cu întâlnirile și convorbirile avute în Franța, Anglia și Cehoslovacia, dar mai ales la cele cu Maksim Maksimovici Litvinov, de la Talloires, comentarii de care cercurile guvernamentale românești nu erau străine, Nicolae Titulescu declara: „Acei care au putut scrie astfel de lucruri nu mă cunosc nici pe mine și nu cunosc nici străinătatea, unde ți-ai pierde imediat autoritatea dacă te-ai deda la acte de critică împotriva organelor oficiale ale țării. Sunt azi un cetățean liber, dar trecutul îmi impune datoria să mă informez despre situația internațională în interesul țării. // Înțeleg să dezbat chestiunile politice numai după ce voi fi luat contact cu Parlamentul român, al cărui membru pe viață sunt. În acest scop, mă voi înapoia în țară imediat după vacanță, spre a relua activitatea mea profesorală și parlamentară. // Dar pentru că am primit din partea opiniei publice românești atâtea dovezi de simpatie și încredere, pentru ea și numai pentru ea, vă voi da anumite informațiuni, ca astfel să nu poată rămâne un dubiu în spiritul niciunui om cinstit, asupra țelurilor acțiunii mele în străinătate“.

Voi mai cita o afirmație din finalul interviului: „Cum nu voiesc să intru în nicio polemică, mai ales când sunt absent din țară și n-am posibilitatea să răspund imediat la replicile ce mi s-ar da, mă voi opri aci, adăugând un singur lucru: // În toată viața mea politică m-am considerat nu

în serviciul unui guvern, ci în serviciul neamului românesc. De la primii mei pași politici și până azi am considerat neamul românesc alcătuit nu numai din cei câțiva oameni politici, dar mai ales din masa anonimă care are instinctul sigur și care m-a atras totdeauna, chiar când îndeplineam, ca ministru al Afacerilor Străine, o muncă despre ale cărei detalii nu se putea vorbi în mod public“.

Nicolae Titulescu însuși a evocat ulterior acest turneu de conferințe și contactele avute în Marea Britanie, în iunie 1937, cu sentimente de satisfacție, pe tonalități diferite, de la caz la caz. A făcut-o și în lucrarea sa *Politica externă a României (1937)* și, mai apoi, în memoriul-scrisoare adresat Regelui Carol al II-lea, document elaborat în septembrie–octombrie 1939. Singura insatisfacție a lui Nicolae Titulescu era generată de criticile deșănțate ale adversarilor săi politici din România care, departe de a-i elogia „o operă de propagandă în Anglia mult mai largă decât a contelui Bethlen“ nu-i iertau revenirea sa în actualitate, în mari capitale ale Europei.

A avut soarta Casandrei

Niciun om politic sau diplomat român nu a realizat în Marea Britanie, niciodată până atunci, și nici după aceea, un program de conferințe atât de dens și în fața unor forumuri atât de prestigioase.

Substanța acestor conferințe merită studiată profund, de politologi, de juriști și istorici, de sociologi și filosofi.

Din lectura atentă a acestor conferințe, supun atenției cititorilor revistei „Lumea“ ceva din evaluările care au fost făcute și din ideile care au fost avansate de Nicolae Titulescu.

Acestea se regăsesc, într-o formă sau alta, în toate conferințele susținute în Marea Britanie, accentele pe una sau alta din probleme fiind distincte de la caz la caz, în funcție de auditor.

Nicolae Titulescu a procedat la o analiză profundă a evoluției politice postbelice.

Concluzia putea fi considerată șocantă, dar nu era mai puțin adevărată.

Am câștigat războiul, dar am pierdut pacea – afirma Nicolae Titulescu.

a) Tratatul de pace au omis – potrivit lui – să unească noile entități politice într-un sistem economic comun. Ocupându-se exclusiv de aspectele politice, tratatele de pace au provocat o ruptură a unităților economice, ceea ce a dus la dezvoltarea nelimitată a sistemului piețelor închise, a autarhiei economice.

b) Odată cu ultima lovitură de tun, a încetat să funcționeze solidaritatea unor mari grupuri de state.

Făcând o radiografie a tabloului european, Nicolae Titulescu constata:

- înmulțirea și consolidarea barierelor economice, angajarea unei lupte acerbe pentru resurse de materii prime și piețe de desfacere;
- multiplicarea, adâncirea și prelungirea crizelor economico-financiare pe fondul nerezolvării problemelor reparațiilor și datoriilor de război.

Făcând aceste constatări, Nicolae Titulescu conchidea:

Ceea ce amenință pacea cel mai mult sunt înaltele bariere economice.

Nicolae Titulescu releva:

- configurarea a două citadele orientate și angajate politic, economic și propagandistic una împotriva alteia;
- criza de încredere în Societatea Națiunilor, apariția unei crize funcționale și instituționale.

În opinia lui Nicolae Titulescu, sistemul deficient și fragil al tratatelor de pace a avut drept consecință reactivarea unor probleme conflictuale, apariția unor noi forme de expresie, configurarea a noi zone de confruntare.

Nicolae Titulescu constata:

- renașterea tendințelor revizioniste, revanșarde;
- angajarea unor frenetice curse ale înarmărilor (de cei care sunt amenințați și de cei care nu sunt amenințați);
- lipsa unei reacții substanțiale, coerente și credibile, față de propaganda revizionistă, față de tendințele și actele agresive.

Agresiunea se produce atunci când există riscul impunității – avertiza Nicolae Titulescu.

Nicolae Titulescu a acordat o atenție particulară situației învinșilor (cu precădere a Germaniei), subliniind lipsa unei politici concrete și coerente față de Germania (Marea Britanie și Franța, având opinii profund divergente în materie de reparații) și amploarea excesivă a obligațiilor impuse învinșilor, greu acceptabile moral și aproape imposibil de suportat economic și financiar.

Nicolae Titulescu nu s-a sfiit să identifice răspunderile celor care nu au avut o politică de perspectivă față de Germania spunând:

Germania și-a luat singură drepturile pe care le-a cerut și care i s-ar fi putut acorda pe baza unui contract. Și astfel, viața internațională a intrat într-un haos căruia nimeni nu-i poate prevedea sfârșitul.

Problema germană a continuat să se mențină în atenția cercurilor politico-diplomatice.

Abordările acestora – ale Marilor Puteri – au fost prea diverse, total inconsecvente și adesea hazardate, oscilând între amenințări gratuite cu folosirea forței și manifestări nejustificate de conciliere.

Nicolae Titulescu constata cu nemulțumire și tristețe ineficiența, mai bine zis eșecul, cancelariilor marilor democrații occidentale în ceea ce era „cancerul politic” al Europei.

Adresându-se Parisului și Londrei, Nicolae Titulescu afirma:

Am fi cu adevărat de râsul întregii lumi, dacă sub pretextul că pacificăm Europa, am finanța revanșa Germaniei.

În fața parlamentarilor britanici, a unor eminente personalități din lumea academică și a unor prestigioși ziariști, Nicolae Titulescu a făcut un apel la realism politic, exprimându-și propriul punct de vedere privind căile pentru evitarea războiului, pentru construcția unor sisteme de securitate, pentru consolidarea păcii.

În acest sens, Nicolae Titulescu propunea:

a) activizarea dialogului politic și economic, multiplicarea și diversificarea negocierilor, elaborarea, definitivarea și semnarea unui număr cât mai mare de acorduri bi și multilaterale;

b) întărirea instituțiilor internaționale chemate să prevină războiul și să apere pacea;

c) consolidarea structurilor de securitate, regională, continentală și mondială;

d) afirmarea cu mai multă putere pe scena internațională a democrațiilor europene.

Cât privește fiecare din aceste direcții, Nicolae Titulescu ține să precizeze:

A. Necesitatea abandonării pozițiilor echivoce ale Parisului și Londrei, exigența elaborării unor soluții de larg interes, echitabile și eficiente, care să scoată continentul din marasm economic și, pe cale de consecință, să detensioneze climatul politic.

B. Necesitatea unei atitudini realiste și constructive față de Societatea Națiunilor.

Societatea Națiunilor nu este o academie morală. Este o instituție politică menită să împiedice războiul, iar în anumite cazuri să-l înăbușe.

– În consecință, Nicolae Titulescu a respins pozițiile și demersurile celor care preconizau revizuirea Covenantului (Pactului).

Fiind convins că nu Pactul Societății Națiunilor a eșuat, ci oamenii, Nicolae Titulescu conchidea metaforic: *Biblia nu trebuie schimbată pentru că oamenii sunt păcătoși!*

– a preconizat renunțarea la ideea wilsoniană a războiului tuturor împotriva unei agresiuni parțiale

– constatând eșecul aplicării sancțiunilor în etape, a pledat pentru un sistem de înțelegeri militare regionale, sprijinite de sancțiuni economice universale.

C. Concentrându-se asupra securității internaționale, Nicolae Titulescu

– a arătat cât este de nefastă împărțirea securității continentale în securitate apuseană și securitate răsăriteană.

– a demonstrat necesitatea unui sistem unic de securitate, a reliefat relația logică între securitate regională, securitatea continentală și securitate mondială.

– a pledat pentru încheierea de înțelegeri politico-militare regionale – în concordanță cu principiile și obiectivele Societății Națiunilor – și pentru construirea, consolidarea și perfecționarea de structuri economice universale de cooperare.

– a propus o nouă abordare a problemei frontierelor, a lansat și introdus în ideologia și ideografia relațiilor internaționale conceptul spiritualizării constante și progresive a frontierelor.

– a atras atenția liderilor politici britanici asupra pericolului atitudinilor de expectativă, a tratării diferențiate a securității occidentale și a securității orientale, Insula neputând pune pe englezi la adăpost de atacuri.

Dar, indiferent încotro înclină balanța, spre forțele negative pe care le-am citat sau spre cele pozitive, – afirma Nicolae Titulescu – sunt de părere că va înclina de partea păcii, dacă Anglia va vorbi la momentul oportun, spunând că pacea în Răsărit o interesează deopotrivă cu pacea în Occident.

Tăcerea este sinonimă cu moartea. Un cuvânt spus la timp este sinonim cu viața!

D. Față de ascensiunea forțelor revanșarde și de accentuarea pretențiilor privind modificarea geografiei politice a Continentului, Nicolae Titulescu a chemat Marea Britanie și Franța la un efort de stimulare a procesului de coagulare și solidarizare a tuturor forțelor democratice împotriva dictaturilor și dictatorilor.

– a afirmat că nu face deosebire între dictaturi, că în esență dictaturile sunt identice, că nazism=fascism=comunism.

Nicolae Titulescu aprecia metaforic:

Cineva m-a întrebat cândva: „Care este diferența dintre comunism și hitlerism sau fascism?” I-am răspuns: „Presupunem că ai trei vaci. Comunismul ți le ia și nu vei mai auzi niciodată despre aceste vaci.

Hitlerismul și fascismul ți le va lăsa, cu următoarele condiții: vei păstra aceste vaci, dar nu vei mai avea niciodată dreptul să le mulgi. În plus, vei plăti toată hrana și întreținerea acestor vaci“.

– a pledat pentru dreptul opiniei publice la informare, corectă și la timp, a chemat opinia publică să devină un factor activ al vieții politice, determinând orientarea guvernanților în concordanță cu exigențele naționale;

– a atras atenția asupra pericolului de a lăsa opinia publică în afara politicii, de a-i disimula problemele complexe și grave cu care se confruntă țara.

Spunea Nicolae Titulescu:

Marea Britanie este pentru mine asemenea unui film Kodak, care a fost deja expus, dar nu a fost încă dezvoltat. Eu văd deja fotografia. Omul de rând o va vedea doar atunci când evenimentele îi vor permite dezvoltarea filmului.

La mijlocul anului 1937, Nicolae Titulescu cerea factorilor responsabili și democrațiilor europene să abandoneze definitiv lumea himerelor și a compromisurilor, punându-le în față marea alternativă a momentului:

Europa luptă pentru a-și făuri unitatea.

Europa va realiza unitatea fie prin victoria partidelor de dreapta, fie prin victoria partidelor de stânga.

În primul caz, vom fi martorii unui pas înapoi în istorie, căci pentru câțva timp libertățile democrației, rod al luptei îndelungate și al sacrificiului amar, vor fi suspendate.

În cel de-al doilea caz, vom vedea o imagine a fericirii: Europa va trăi într-o democrație sănătoasă, care poate concilia cerințele libertății cu cele ale autorității. Democrația engleză trebuie să se situeze în fruntea mării bătălii care începe în acest scop. Democrația engleză trebuie să salveze demnitatea ființei umane. Democrația engleză trebuie să risipească neliniștea cauzată de teama că dictatura se va răspândi dincolo de granițele actuale, că ea se poate instala pretutindeni, în toate țările, pentru a ne răpi fiecăruia dintre noi principalul temei pentru care trăim – Libertatea.

M-am oprit în cele de mai sus doar asupra câtorva evaluări și idei din conferințele lui Nicolae Titulescu în Marea Britanie.

Zecile de pagini pe care le însușează aceste expuneri oferă cercetătorilor motive de profundă reflexie, de noi și noi abordări.

Neîndoielnic o vor face și alți specialiști din țară și străinătate.

Toți cei care se vor apleca și vor reveni asupra acestor intervenții vor remarca substanța analizelor, curajul judecăților de valoare și al ideilor

avansate, arhitectura impecabilă și cristalinitatea expresiei publice a discursului titulescian.

Nicolae Titulescu a fost un vizionar. El vine nu din familia marilor inspirați, ci din seria restrânsă a celor mai lucide minți ale secolului trecut.

La prima vedere, pare aproape incredibil că la sfârșitul anului 1937, cu doi ani înainte de declanșarea celei de a doua conflagrații mondiale, Nicolae Titulescu scria următoarele:

Ar fi imposibil să nu se tragă din toate faptele de mai sus concluziile la care am ajuns cu privire la menținerea păcii actuale, ceea ce înseamnă că ar fi imposibil să nu se menționeze posibilitatea unui viitor război care, chiar dacă ar afecta numai Europa, ar îmbrăca în mod necesar un caracter mondial din cauza legăturilor existente între continentul nostru și toate celelalte.

Aici trebuie să facem o distincție între menținerea păcii actuale și victoria într-un viitor război.

Sunt convins că victoria va fi de partea Franței, Angliei, URSS și Statelor Unite, chiar dacă acestea din urmă ar acorda Europei doar un sprijin moral.

Nu sunt chiar atât de sigur că, după politica care a fost urmată, pacea nu va fi din nou zdruncinată.

Ceea ce doresc nu este o a doua victorie, ci menținerea păcii așa cum este ea astăzi.

Seismograf de înaltă fidelitate, Nicolae Titulescu a înregistrat cu acuitate și îngrijorare mutațiile de pe scena politică mondială, ecloziunea curentelor și forțelor totalitare, prefigurarea unor noi alianțe și maturarea unor politici punând sub semnul întrebării și solicitând belicos modificarea echilibrului configurat de sistemul de tratate încheiate după primul război mondial.

Mesajul pe care Nicolae Titulescu l-a lăsat posterității – și paginile conferințelor sale din vara de dinainte celui de-al doilea carnagiu mondial – este acela că, dincolo de spațiu și timp, umanitatea constituie un singur trup, devenirea obligând la un efort constant și lucid pentru supraviețuire, în care gândirea și sufletul sunt chemate, dincolo de frontiere, să-și dea mâna în perfectă armonie.

Ascultat cu interes și respect, Nicolae Titulescu a avut din păcate soarta Casandrei.

Anton Bibescu, inamicul nr. 1

În împrejurări deosebit de dificile pentru Nicolae Titulescu, adversarii fostului ministru al Afacerilor Străine inaugurează o nouă și întinsă campanie de intrigi împotriva acestuia, cu scopul de a-i anula orice posibilitate de acțiune politică.

Spre rușinea sa, guvernul – mai bine zis Gheorghe Tătărescu – s-a așezat în fruntea acestei campanii, apelând la toți dușmanii lui Nicolae Titulescu, din țară și străinătate, așa cum făcuse, de fapt, și în întreaga campanie de intrigi, din anii 1935–1936, care a dus la înlăturarea sa din funcția de ministru de Externe.

Mă opresc doar la un mercenar al camarilei de la București, unul dintr-o sută, al cărui angajament și a cărui prestație definesc trăsături ale conspiratorului de vocație, pervers și ticălos, la care ura obnubilează rațiunea, fiind gata să participe la orice execuție politică, cu sentimentul că îndeplinește o misiune patriotică.

Conflictul dintre Nicolae Titulescu și Anton Bibescu data de multă vreme, cel puțin din anul 1925, când Nicolae Titulescu, pe atunci trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Londra, a vizitat Statele Unite ale Americii, în fruntea unei delegații însărcinate să negocieze cu reprezentanții guvernului american reglementarea unor chestiuni financiare în suspensie. Constatând atmosfera nefavorabilă României, pe care a găsit-o la Washington și care putea fi identificată și în alte părți ale Statelor Unite ale Americii, atmosferă de care îl făcea răspunzător, în primul rând, pe Anton Bibescu, trimisul extraordinar și ministrul plenipotențiar al României în capitala SUA (1 noiembrie 1920–1 februarie 1926), Nicolae Titulescu s-a adresat conducerii Ministerului Afacerilor Străine cerând demiterea acestuia. Expunându-și punctul de vedere în această chestiune, Nicolae Titulescu rezuma într-un mod foarte semnificativ, într-o telegramă ce o adresa lui Ion G. Duca, la 29 decembrie 1925, situația cu care s-a confruntat la Washington: *„Asemenea întreb guvernul român dacă crede că orice delegațiune a statelor debitoare venite să negocieze la Washington a găsit în reprezentanții ei, diplomați acolo acreditați, aliați care au pregătit terenul sau opozanți ai tezei de susținut, astfel după cum am găsit noi. Osebit de aceasta, cu ocazia misiunii consolidării datoriilor de război, am constatat că nu s-a făcut nici cea mai mică pregătire pentru susținerea punctului de vedere românesc. Mai mult, pe orice teren am venit în contact cu americanii, fie politic, financiar, religios sau altul, am constatat că pe nicio chestiune, dar absolut niciuna, nu există urma unei acțiuni serioase pentru a face cunoscut punctul de vedere românesc. În afară de relațiunile mondene, reclamă personală ce ministrul Bibescu își face prin presă și cu toate sforțările laudabile ce alți români fac aci, afirm că România nu este*

cunoscută în America.“ „...*Ministrul Bibescu este în post de cinci ani și nu cunoaște nici datele elementare asupra Țării Românești.*“ Cererea lui Nicolae Titulescu nu a primit un răspuns imediat, ceea ce l-a determinat să-și înainteze demisia. A urmat un schimb de telegrame între Washington și București, Ion G. Duca și Nicolae Titulescu căzând de acord, în cele din urmă, ca rechemarea lui Anton Bibescu să aibă loc după încheierea tratativilor cu americanii, pentru a nu influența negocierile în curs. Este de natura evidenței că, edificat asupra cauzelor înlăturării și a rolului pe care Nicolae Titulescu l-a avut în adoptarea acestei decizii, Anton Bibescu îi va deveni un inamic notoriu.

Abandonând orice circumspecție, Anton Bibescu – pentru care înlăturarea fostului șef al diplomației românești a fost un motiv de aparte satisfacție – s-a angajat într-o largă și virulentă acțiune anti-Titulescu.

Carol al II-lea a întâlnit în Anton Bibescu un condotier angajabil și angajat cu toată fervoarea împotriva lui Nicolae Titulescu. Faptul era bine cunoscut în cercurile publice bine informate de la București. La 4 iunie 1937, Constantin Argetoianu scria: „Am notat deja numirea lui Antoine Bibescu la Comisiunea Internațională a Dunării, cu gradul de ministru plenipotențiar și cu însărcinarea «reală» de a tăia iarba sub picioare lui Titulescu, în bazinul Senei. Ca confirmare a acestei din urmă presupunerii, Don Antonio s-a și instalat, nu la Geneva, ci la Paris...”

La sfârșitul lunii mai 1937, Anton Bibescu a conferit cu Léon Blum și Yvon Delbos, primul-ministru și, respectiv, ministrul de Externe ai Franței, încercând să prezinte „caracterul nedorit” al reîntoarcerii lui Nicolae Titulescu pe scena politică românească. Întâlnirea din localitatea Talloires, situată pe malul lacului Annecy, de la sfârșitul lunii mai 1937, dintre Nicolae Titulescu și Maksim Maksimovici Litvinov, îi crea emoție și îngrijorare, apreciind-o ca o luare de poziție a Sovietelor în favoarea lui Nicolae Titulescu. Îngrijorarea răzbate evident din atari rânduri dintr-o scrisoare trimisă prințesei Martha Bibescu: „Sovietele se fac forte pentru a readuce pe Titulescu ca ministru. Vor triumfa oare?”

La începutul lunii iunie 1937, Anton Bibescu a fost primit de președintele Republicii Franceze, Albert Lebrun. Împărtășindu-și impresiile în urma vizitei la președinte, cerută prin trimisul extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Paris, Constantin Cesianu, vechi și neîmpăcat adversar al lui Nicolae Titulescu, ca și despre atmosfera politică din Franța, Anton Bibescu scria prințesei Martha Bibescu: „Am văzut ieri pe președintele Republicii, la curent cu totul, nelăsându-se prins de toate calomniile pe care amicul nostru le răspândește la Paris cu privire la România, cu speranța de a ajunge la putere. // Titulescu are câțiva prieteni la

Paris, dar el are, de asemenea, mulți oameni care-l judecă cu aceeași clarviziune ca mine și ca aceia care l-au părăsit.“

Aflat în intimitatea jocurilor de culise de la București, a numirilor și demiterilor, a tuturor intrigilor, Constantin Argetoianu aduce în *Însemnările sale zilnice* informații și precizări deosebit de utile pentru înțelegerea rolului atribuit în acest context lui Anton Bibescu: „Don Antonio Bibesco a fost reactivat în serviciul diplomatic și delegat la Comisia Dunării la Geneva. Renunțarea lui nu se datorește numai dorinței Regelui de a face «plăcere» lui Titulescu, dar și, lucru paradoxal, demersurilor acestuia. E drept că nu e vorba de demersuri pe lângă Rege în favoarea lui Bibescu, ci de demersuri pe lângă Léon Blum împotriva Regelui. Regele Carol a fost într-adevăr informat de campania pusă de Titulescu la cale în Paris, împotriva sa – campanie pe care a inaugurat-o cu prilejul ultimei vizite, atât de răsunătoare, în «capitala» Franței. Cum Bibescu (mai ales nevastă-sa) e prieten la toartă cu Blum, Regele l-a ales ca să contracareze influența lui Titulescu pe lângă marele Haham al Republicii aliate. Gură de petice cum sunt, și Bibescu și nevastă-sa, plini de ură împotriva lui Titulescu, au fost bine aleși pentru scopul urmărit. Titulescu n-a trebuit să doarmă mai multe nopți. Fără să mai adaug că Bibescu și Ghiță Cruțescu reprezentând România în Geneva *lui* vor înfățișa pentru Titulescu o supremă și disprețuitoare sfidare pe care Europeanul nostru o va resimți adânc. Asta vrea și Regele. «Le coup de pied de l'âne»“.

Câteva sumare constatări. Acțiunea lui Nicolae Titulescu în străinătate era urmărită îndeaproape, Regele fiind prompt informat în legătură cu ea, mai ales când era vorba de persoana sa.

Carol al II-lea nu s-a mulțumit cu asemenea informații, ci a reacționat prompt, în varii forme.

Adversitatea nu mai este insidioasă, ea capătă o expresie deopotrivă concretă și publică.

Carol al II-lea dorește să-și facă cunoscută atitudinea față de Titulescu, demonstrează că înțelege să contracareze prezențele și demersurile acestuia, iar că Anton Bibescu este unul din oamenii săi, investit cu mesajele sale și apărându-i poziția.

Acțiunea lui Anton Bibescu împotriva lui Nicolae Titulescu a continuat și la Londra. Într-o scrisoare trimisă în țară la mijlocul lunii iunie 1937, din capitala Marii Britanii, acesta nota: „La Foreign Office mulți oameni îl preferă pe [Victor] Antonescu lui Titulescu. Detalii în curând“.

Neîndoind că, în momentul trimiterii acestor rânduri către Martha Bibescu, Anton Bibescu se afla sub impresia întâlnirii pe care o avusese cu numai o zi înainte, la 11 iunie 1937, la Foreign Office.

Minuta întocmită la Foreign Office pe marginea acestei convorbiri consemna: „Prințul Anton Bibescu a venit să mă vadă în această dimineață (din proprie inițiativă), la cererea lui. El mi-a explicat că a fost luat înapoi în Serviciul Diplomatic Român cu misiunea, după câte am înțeles, de a rezolva probleme suplimentare. // Scopul principal al vizitei sale se dovedi a fi prevenirea Guvernului Maiestății Sale împotriva mașinațiunilor domnului Titulescu. [...]. Fiind în Anglia, el a profitat de ocazie apropiindu-se de Guvernul Maiestății Sale în aceeași direcție. A subliniat că domnul Titulescu era foarte prorus, că a trăit întotdeauna în afara țării, că nu reprezenta România și că, pe scurt, era o persoană demnă de tot disprețul. Apoi, m-a întrebat dacă l-am întâlnit de-a lungul anilor pe domnul Titulescu. I-am spus că l-am întâlnit de-a lungul a câțiva ani, la Geneva, și că, mie personal, mi-a plăcut foarte mult. Avea o poziție foarte însemnată chiar la Geneva. În același timp, l-am putut asigura că plecarea domnului Titulescu nu va schimba nimic în relațiile între Marea Britanie și România, care erau bazate pe rădăcini mult mai adânci decât personalitatea oricărui om.“

Pe această notă, un superior al celui care îl primise pe Anton Bibescu punea următoarea rezoluție: „Sunt de acord cu concluzia prințului Bibescu de a face propagandă. Dar i s-au dat 2.000 lire sterline pentru a-i cheltui pe propagandă anti-Titulescu aici. A fost ales pentru această problemă deoarece Titulescu l-a concediat – nu fără motiv.“

Conținutul notei de convorbiri permite câteva constatări absolut indubitabile.

Vizitele și întrevederile lui Anton Bibescu în Franța și Marea Britanie se înscriu într-un demers organic, gândit, programat și susținut financiar de autoritățile de la București.

Argumentele folosite în campania anti-Titulescu nu au strălucit prin inteligență și forță de persuasiune, limitându-se în principal la placa pericolului rusesc al politicii lui Titulescu.

În cazul convorbirii de la Foreign Office, Anton Bibescu a susținut, destul de stângaci, că Nicolae Titulescu a promovat cu obstinație o politică profranceză, care plasase România în situația de a face exact ceea ce i se dicta de la Paris, avansând ideea că Londra ar fi trebuit să fie mai prezentă în România pentru a echilibra situația. Nu este exclus ca, la Paris, Anton Bibescu să fi vorbit de pericolul subordonării României față de linia politică a Marii Britanii, punând o asemenea orientare, oricât ar fi fost de absurdă acuzația, în sarcina lui Nicolae Titulescu.

Alegerea lui Anton Bibescu pentru o asemenea misiune nu avea nimic întâmplător și singular. După îndepărtarea lui Nicolae Titulescu la 29 august 1936, Carol al II-lea și Gheorghe Tătărescu au dispus revenirea în serviciul

diplomatic românesc a unor adversari ireductibili ai fostului ministru de Externe român (Anton Bibescu, Victor Cădere). Să nu uităm, de asemenea, că rămăseseră la posturile lor, în ciuda tuturor încercărilor lui Nicolae Titulescu de a-i disloca, dușmani declarați ai fostului ministru de Externe român (cazul cel mai elocvent este acela al lui Constantin Cesianu).

În schimb, numeroși diplomați români (printre care și șefi ai misiunilor diplomatice), care au fost și i-au rămas fideli lui Nicolae Titulescu, omului și liniei sale de politică externă, au fost înlăturați de guvernării de la București într-un program de „purificare“ urmărit coerent și consecvent.

Fiind ordonate de București, demersurile lui Anton Bibescu au fost cunoscute de către miniștri români din capitalele Franței și Marii Britanii, fără ca aceștia – după informațiile de care dispun până acum – să fi participat la întrevederile cu oficialitățile franceze și britanice din cele două capitale.

Există informații doar în legătură cu suma pusă la dispoziția lui Anton Bibescu pentru campania anti-Titulescu din Marea Britanie. Nu există niciun motiv să credem că Anton Bibescu nu ar fi dispus de o sumă echivalentă și pentru acțiunile pe care și le propusese și care i se ceruseră în Franța. 2.000 de lire reprezentau la data respectivă o sumă considerabilă, arătând că guvernul de la București manifesta generozitate atunci când era vorba să acționeze împotriva lui Nicolae Titulescu. Nu poate fi refuzată presupunerea că Anton Bibescu și-a folosit deopotrivă și propriile mijloace financiare, nu puțin importante, pentru a-și duce la bun sfârșit acțiunea, pe care se iluziona a o crede de un autentic interes național.

Anton Bibescu a confundat uneori rezultatele demersurilor sale cu propriile dorințe.

Textul notei de convorbiri întocmit ca urmare a primirii sale la Foreign Office nu confirmă nici pe departe acest lucru. Nu vreau să spun însă, prin aceasta, că Nicolae Titulescu n-ar fi avut adversari în Marea Britanie, mai ales după confruntarea sa cu Anthony Eden în cadrul Conferinței de la Montreux privind regimul strâmtorilor Mării Negre, care a determinat luări de poziție ostile din partea unor oameni politici și organe de presă din această țară.

Actualul stadiu de cercetare și informația disponibilă nu permit a se aprecia cu exactitate rolul pe care Anton Bibescu l-a avut în înlăturarea lui Nicolae Titulescu. În absența altor documente care să circumscrie cu un plus de precizie acest rol, cred totuși că putem afirma că, alături de alți oameni politici din țară și străinătate, Anton Bibescu a contribuit, atât înainte, cât și

după înlăturarea șefului diplomației românești, la crearea și alimentarea unei atmosfere defavorabile acestuia.

În „războiul sfânt“ împotriva lui Nicolae Titulescu, adversarii săi din România și-au dat mâna cu cei din străinătate.

A fost urmărit de cohorte de spioni profesioniști sau amatori, răsplățiți generos pentru informările și delațiunile puse la dispoziția Bucureștilor, care au contribuit eficient la campania denigratoare devastatoare a dușmanilor din țară și străinătate.

Aflat la Londra, Nicolae Titulescu avea să afle despre planurile subversive concepute de Germania hitleristă împotriva sa. Savel Rădulescu menționează întâlnirea pe care a avut-o, la 10 iunie 1937, cu V. Stârcea. „Germania montează cabală. Ambasada Germaniei îngrijorată de vizita [lui] Titulescu.“

Referindu-se la nemulțumirea generată la București, la Palat și în cercurile guvernamentale, de prezența sa în Franța și Marea Britanie, de manifestările sale publice, de contactele și convorbirile sale cu personalități politice și diplomatice din cele două țări, iată ce-i scria Nicolae Titulescu Regelui Carol al II-lea în memoriul-scrisoare elaborat în septembrie–octombrie 1939: „Și când, la câteva luni după grava mea boală din 1936, am întreprins o operă de propagandă în Anglia, mult mai largă decât a contelui Bethlen, în loc de a fi felicitat pentru efortul pe care îl depuneam, am fost încă și mai mult ca înainte obiectul criticilor și urilor. Care sunt cauzele? Nu le cunosc. // Îmi amintesc numai de o vizită pe care mi-a făcut-o la Londra fiul cel mare al baronului Stârcea pentru a-mi spune că, fiind prieten cu un membru al Ambasadei germane la Londra, acesta îi comunicase că se alcătuiă un dosar cu privire la mine, pentru folosința Maiestății Voastre, spre a-l prezenta de urgență. «Plecați la București, imediat» – mi-a spus el. // I-am spus lui Stârcea: «Dar Maiestatea Sa nu mă va primi. Inutil de a insista.» // Un dosar despre mine? Dar ce făcusem la Londra în 1937? Conferința despre parlament la Camera Comunelor a avut un asemenea succes încât mi s-a cerut s-o repet. Am ținut și o a doua conferință cu un alt subiect, conferințele la universități, conferința mea la Royal Institute for Foreign Affairs despre sensul adevărat al articolului 6 din Pactul Societății Națiunilor. Sub președinția Lordului Cecil o conferință cu numeroase întrebări în fața Comitetului pentru Pace și Apărare, prezidat de Winston Churchill și care a întrunit oameni cu idei atât de divergente ca Lordul Lloyd, deputatul ultraconservator Rotschild și Norman Angel. Nu erau ocazii pentru a critica pe Maiestatea Voastră. În orice caz, dacă aș fi făcut acest lucru, ciclul conferințelor nu s-ar fi amplificat în măsura pe care a atins-o...“

Cu această referire la una din fațetele campaniei anti-Titulescu, mă voi opri la evocarea prezenței marelui „Tit“ la Londra în 1937.

Ideile aduse de Nicolae Titulescu pe scena politico-diplomatică londoneză adaugă noi repere dimensiunii de om de stat de statură cu adevărat europeană.

Dar nimeni nu este profet în țara lui. În România, în țara în care democrația a fost și este exploatată până la falsificare, Nicolae Titulescu a fost și continuă să fie nedreptățit și batjocorit.

Îl chem în apărarea lui Nicolae Titulescu pe Nichifor Crainic. Filosof, teolog, scriitor și ziarist de excepție, Nichifor Crainic nu s-a numărat printre prietenii „Patronului“; l-a judecat însă cu luciditate și a scris despre el cu bunăvoință, trăgând de urechi proștii agresivi și lichelele pretențioase de care țara noastră n-a dus lipsă:

„Că noi, cei de acasă, continuăm să atacăm pe Nicolae Titulescu e un lucru inerent imbecilității noastre morale. E de ajuns să se ridice cineva ca un stat de palmă peste nivelul mediocrității ca să-l izbim cu sălbăticie. Puțin ne pasă de foloasele pe care el le-a adus sau le poate aduce încă acestei țări. Ceea ce nu putem suferi în omul superior e tocmai superioritatea lui. Fiecare se crede mai presus de toți ceilalți și, cum apare unul realmente mai presus de ceilalți, ne jighește și trebuie să-l lovim cu copitele. Când Titulescu era grav bolnav, toată țara asta, emoționată, a ridicat rugăciuni pentru sănătatea lui. Dacă el ar fi murit, ar fi fost plâns unanim și tot atât de unanim elogiat. Dar fiindcă s-a însănătoșit și ni se dovedește util fără voia noastră, trebuie, evident, să-l batjocorim. Îmi face impresia că ne-am rugat să nu moară tocmai ca să avem pe cine înjura mai departe.“

Titulescu merită liniște în Panteonul recunoștinței românești.

E timpul.

E chiar timpul să o facem!

A trăit eroic, a murit în picioare, cu fața la dușman, fidel Justiției, Păcii și Neamului.

He was a good man!

NOTE

¹ *Fremdenlob* klingt, // *Freudenslob* hinkt, // *Eigenlob* stinkt (germ.) – Plăcută este lauda de sine // Șchioapătă lauda prietenilor // Miroase lauda de sine.